

אהדתו לקיסר של השנים האחרונות, אולם יודע הוא כי העם והאימפריה אינם רוצים בחירות הגערצת עליו אלא בסדר ויציבות. אין בידו להציע תרופת לתיקון ההווה, וכמי שחיינו בעבר מבקש הוא אחר סיבות הדברים. טבעי הוא אפוא שהעבר נראה בדמיונו כליל השלמות וטוהר־המעלות, כפי שלא היה מעולם. הוא יודע כי סיכסוכים בין מעמדות, כיתות ואישים היו ברומא תמיד; אולם עד חורבן קארטגו ב־146 תלוי מעל ראשה איומו של אויב מבחוץ, ואיום זה הוא שיצר ושמר את האחדות הפנימית, את ה"קונקורדיה", שהיא איזון בין ה"דיגיטאס" של המעטים וה"ליבראס" של הרבים. גם כאן מגזים סא־ליסטיוס בהרבה, ואף טועה, אך ההווה נראה בעיניו כה איום ומוזע עד שהעבר מצטלל ופגמיו מתגמדים.

כל קריאה, וקריאה חוזרת, בספרות ההיסטור־ריוגרפיה הקלאסית מזכירה שוב עד כמה איבדה הכתיבה ההיסטוריוגרפית של הדורות האחרונים את הלחלוחית של חיות התיאור והסגנון, ואף כי אין ההיסטוריה חוזרת על עצמה ושפתה אחרת תמיד, הרי רווחה אחרת היא; גם במרחק אלפי שנים נראים הדברים שעליהם כותב סאלוסטיוס קרובים, מוכרים ומובנים.

כנגד תרגום קלוקל שהופיע ל"מלחמת קאטי" לינא" בשנת שעברה (בצירוף מבוא שטחי), מתעלה תרגומה של שרה דבורצקי לשלמות של דיוק וצלילות; ואילו המבוא שהקדים פרופ' ת. וירשובסקי הוא מופת למבוא תמ־ציתי, מאיר־עיניים, עניו, ואם זאת מקיף ומעמיק, חובב ההיסטוריה אינו יכול שלא להודות ל"מוסד ביאליק" על שהביא לפניו ספר נוסף ממכמני הספרות ההיסטוריוגרפית הקלאסית, בלבוש נאה.

נ. כ. א.

טעם השלטון

הספר נמצא בתחום שבין הריפורטאז'ה הטור־בה לספרות, ויש בו סימנים רבים לכאן ולכאן, אין הוא רומן במובן המקובל, ונפשו־

ליטית־האֵתית; שהרי לעתים קרובות נוטים לשכוח כי תהליכים היסטוריים אינם תוצר של מערכות כלכליות וחברתיות לענפיהן בל־בד אלא אף של ערכים ורעיונות מקובלים ומשותפים, והדבר נכון ברומא יותר מאשר בתקופות אחרות. עניינו בהשקפה ההיסטור־יוסופית, אף כי פרשה מעניינת כשלעצמה היא פרשת חייו של ההיסטוריון, פרשה חוזרת של איש־מדינה שהיה מעורב בנכליה ונחולותה, הפורש, בעל־כרחו וזדאי מתוך מרירות, מיואש ומאוכזב ואובר־עוצות, מן הפעילות שבמעשה ופונה לכתוב על העבר הקרוב והחי, שהכירו היטב; כותב בימי שלטם הטריגמוויראט השני של יורשי קיסר, שנואיו, אשר מסתבר שלא היו סולחים לאויביהם, והוא נזקק להתנצלות על מעברו מן המעש אל הכתיבה, תוך שהוא מעלה את כתיבת ההיסטוריה לדרגה שווה כמעט לעשייתה; ופרשה מעניינת ומאלפת כשלעצ־מה היא פרשת המחלוקת בין הפרשנים כאשר "מעטים הם הדברים החשובים להבנת יצירתו של סאלוסטיוס ולהערכתה שיש עליהם הסכמה בימינו" — מחלוקת בדבר מג־עי הכתיבה, ההשמטות המכוונות, קיפוח האמת העובדתית, רמזיו ושנאותיו של המח־בר, סגולות סגנונו, מקוריותו והנחותיו ההיסטוריות, שלא תמיד הן תואמות את המציאות.

אולם ההיסטוריה של סאלוסטיוס אינה היס־טוריה "אובייקטיבית", אלא כתיבה מכוונת ותכליתית, להוכיח הנחות־יסוד, להטיף מוסר, להוציא לקח, ובזה חשוב הוא יותר מאשר כמקור לאינפורמציה היסטורית רבת־ערך. סאלוסטיוס אינו מציע פתרון; היסטוריון הוא, והיסטוריון פסימי, המכיר ויודע כי לא ייתכן לרפא מחלה בהיותה כבר בשיאה. שני האנשים הדגולים אשר הכיר, שרק הם מחוננים בסגולות ה"וירטוס" המסורתית, קי־סר וקאטו, הלכו לעולמם: הראשון נרצח והיה לאל המושך את לב ההמון אל יורשיו; השני התאבד והיה לקדושם של הרפובלי־קאים. העימות בין שני אלה, בוויכוח על גורל הקושרים בסינט, הוא בלי ספק שיאה של "מלחמת קאטילינא". אפשר אף שפסה

שקרבונו יבחינו בכך כלל. זמן קצר לפני מותו כבר היה המנהיג הגדול, ששימש ראש ממ"שלה, או נשיא המדינה, מת מבחינה פוליטית. העתונים קיבלו הנראות לא להזכיר את שמו ולא לפרסם את תצלומיו. לולא מחלתו הקשה שקירבה את קצו היה מסולק מהשלטון ללא העמדתו למשפט וללא חקירות ויזויים, לפי מיטב המסורת הסטאלינית. אך הגורל עשה אתו חסד אחרון והורידו שאולה כתוצאה ממחלת אורמיה. אגב, לאחר שראה המזכיר הכללי של המפלגה את תעודת המוות הכריח את שלושת הרופאים שחתמו על התעודה לשנות את האיבחון של סיבת המוות. מתוך הסולידאריות היוקרתית שבין המנהיגים, לא יעלה על דעתם לפרסם ברבים כי אחד מהם מת כתוצאה מהרעלת הדם בשתן...

עלייתו וירידתו של המנהיג נרשמת מתוך ידיעה מפורטת של קורות חייו, המחבר הכריח על עצמו כעל צלם-עתונות, ידע לעמוד מרחוק ולא להתקרב יותר מדי לחוג השליטים. עלי-ידך כך ניצל מן העלייה ומן הנפילה הבאה בעקבותיה, וניתנה לו אפשרות להסתכל באדם ולדון אותו לפי גבורותיו וחולשותיו. תיו. הוא ידע לחשוף את יצריו הטובים והרעים, האישיים והציבוריים, להבין לרוחו, ולהסביר את דרך-חייו בצמוד לתנועה שגידלתו והעלתה אותו לצמרת השלטון. חילולו של הרעיון בא יחד עם הסתאבותו של האדם. כשם שעלייתו של המשטר העלתה את האדם, כך נפילתו של המנהיג מסמלת את שקיעתו של המשטר במדינת השחיתות והטירור. המדינה כולה משמשת בית-סוהר גדול לאזרחיה, שחיהם מוסדרים ומאורגנים לפי רצונה של הקבוצה השלטת. "הנפטר" הגדול, שאין המחבר מזכיר את שמו אף פעם, קבע את הפוסטימייה, והיה להם לאב ולעריץ גם יחד. רוח אורויליאנית של "1984" מרחפת באותה מדינה.

מניאצ'קו מעלה את המציאות הזאת ללא כחל ושרק, הדמויות המעטות הנוספות שעודן זוכרות את העולם האחר בורחות לפינות גידחות משלהן. אהובתו היהודיה של הנפטר מימי הפרטיזאנים ובני משפחתה נרדפים עלי-ידו. היא עצמה עוסקת בגידול כלבים

תיו אינן פועלות מכוח עצמן אלא מכוח תיו אורו הסיפורי של המחבר, המתרכז מסביב לבעיה של מזות השלטון וטעמו במשטרים הקומוניסטיים. הדברים ידועים פחות או יותר, והפרצות המרובות שניבעו ב"מסך הברזל" בחמש-עשרה השנים האחרונות נתנו איוז אפשרות לראות מבחוץ את הנעשה בפנים. אך ספרו של ל. מניאצ'קו, הסופר הסלובאקי היושב בישראל מאז מלחמת-יוני נכתב מבפנים ממש, מתוך-תוכה של המדינה הסטאליטרית. עד לא מכבר היה המחבר אחד מן החבורה השליטה ומקורב למנהיגים, שכולם צמחו מאותה שיכבה חברתית. בכך ייחוד-טעמו של "טעם השלטון".

גיבורו של הספר הוא מנהיג שמת. מסביב להלוותיו הממלכתית משחזר המחבר את דרך-חייו, החל מהיותו קומוניסט במחתרת, פרטיון-לוחם, ועד לעמדתו המרכזית בקבוצה הקטנה שהשתלטה על צ'כוסלובקיה. הלוחם המסור והנאמן לרעיון המהפכה הקומוניסטית הפך, לאחר שהגיע להגשמת האידיאל שלו, שליט מוחלט, הנוהג בנתיניו ככל העריצים שהיו לפניו.

"כך והפכה בעיניו במרוצת הזמן כל האומה כולה להמון חסר-ראש וחסר-רצון, שיש להוליכו ביד, להוליכו, להדריכו, להשגיח עליו, להענישו, אומה שאינה ראויה לאמון, שכל מעשיה נועדים להכעיס, דהיינו להכעיס אותו, אומה שקינאה בו ואשר שאפה להציגו ככלי ריק. בשנים האחרונות לא נתן עוד אמון בשום אדם. כולם בגדו בו, נטשו אותו, הכזיבו אותו, רימו אותו, אי-אפשר עוד לסמוך על איש..."

הבדידות הזאת הופכת סיוט מתמיד ביום ובלילה, שבמרכזו הפחד. אי-האמון בכל כלפי כל אשר סביבו מביאו לידי שיכרות ושקיעה אטית לתוך ייאוש וחולי. לולא שקיעתו זו ומחלתו הטבעית לא היה זוכה למות במיטתו. מזכיר-המפלגה, שהיה יריבו הגדול, פרש רשת לרגליו וקשר עניבת-חנק לצווארו בלי

* ל. מניאצ'קו: טעם השלטון (רומן); תר"גום: נחמבן-עמי; ספרית פועלים, 1968; 244 עמ'.

בלילות הייתי שומע זעקה: אם ששכבתי וירו בי בפנים, בחזה, בעורף, אם שעמדתי מן הצד עם מחברת בידי וחיכיתי להתחלת, והגרמנים לא ירו... ואני חיכיתי מתי זה יתחיל... סיוט זה רדף אותי. הייתי מתעורר, כשאזני שומעות זעקת אלפי אנשים".

כל החוויות הנדחקות האלה תבעו פורקן. עשרים שנה שמר אותן המחבר בלבו, אך הואיל וידע כי הוא היודע את האמת על באבייאר, הכרח היה לו לכתוב את ספרו. כל אותן שנים נתדפק אפרם של ההרוגים על לבו ותבע את סיפורם. מבחינה זו דומה ספרו לסיפוריהם של יהודים ניצולים, המבקרים שים להזכיר ולא לשכות את הימים הנוראים של חייהם.

הראשונים לטבח בבאבייאר היו היהודים. למעלה משלושים אלף מהם הוצאו להורג בימים אחדים. אחריהם באו אוקראינים ורוסיים. המקום היה לאשוויץ של קיוב, ודי היה בהזכרת שמו להפיל פחד ולהעביר חלילה. הרג ורצח היו אמנם בכל מקום, אך כאן היה ריכוזם הגדול. כאן פעל מלאך המוות בלי הפסק, כאשר מכונת ההריגה הגרמנית מופעלת בדם קר ולפי תכנית ערוכה מראש. התיאור האוזנטטי ביותר המוקדש להריגתם של היהודים בא מפיה של אשה שניצלה ואשר גילתה את אימי התשמיש דה בפעם הראשונה ברבים. תיאור זה עומד במרכזו של הספר.

הסיפור כולו מעלה את חוויותיו של ילד הגדל ומתפתח בעולם סוריאליסטי, אשר הגבולות בין חיים למוות מטושטשים בו. המלחמה על פת לחם, על ספר ומתברת, על גזריעץ להסקה, הפכה אותו למבוגר בטרם עת. קולות המוות בבאבייאר היו ה"אוגי" בריסאות" שלו. שהכינו אותו לקראת עתידו. נוסח כתיבתו צמוד לאירועים, כפי שהמחבר זוכר אותם וכפי שהעלה מתוך תעודות סובייטיות וגרמניות. קונצוב משתדל להקיף את האדם הסובל ולדלות ממנו את הגילויים המעידים על חולשתו ועל כוחותיו. מנסה הוא לראות את האדם היחיד הנאבק עם כוחות "לא־טהורים" ויכול להם. מכאן גישתו ההומאנית, הנצרפת בכור

בחוזה נידחת בהרים... אשתו הראשונה ובנה מסתגרים בקר־זווית של עוני, עבודה ודחי קות. חברו המלומד, דיקן הפקולטה למשפטים, עובד בארכיון העירוני לאחר עבודת כפייה במחצבה. המנוזג הגדול חי ומת בבדידותו. ספרו של מניאצ'קו כתוב מתוך אמונה ושיכנוע, והוא מתאר את המשטר הקומיניסטי בתקופת ה"הפשרה" שלאחר הוועידה העשרים של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית.

באבייאר

אנאטולי קונצוב מעיד על ספרו שהוא רומן תעודה, הכולל את "אמת־החיים" שלו משנות שלטונם של הנאצים בקיוב, בירתה של אוקריינה, בימי מלחמת־העולם השנייה. במכתבו למתרגם הוא כותב כי "הספר הוא דוקר־מנט, שבעד כל מלה שלו אני נכון להישבע באופן המשפטי הממשי ביותר". בהרבה מקומות בספר חוזר המחבר ומבטיח כי כל מה שכתב לקוח ישר מן המציאות, "כפי שהייתי מוסר עדות בבית־המשפט, כלומר, פשוט, כפי שזה היה".

בדרך זו מעלה המחבר את מציאות־חיי מיי שלטון־הרמים הגרמני בקיוב, שנתרקמה לא הרחק מערוץ "באבייאר", המתמשך בין שלושה מאזורי העיר. במקום זה בחרו הגרמנים להשמדת האוכלוסיה המקומית. הדי הרירות היו נשמעים ברחבי העיר. מקום מגוריו של קונצוב היה בקרבת־מקום, ושלוש משנות חייו, מגיל שתיים־עשרה עד ארבע־עשרה, ספגו אפוא לתוכן את קולותיה של באבייאר. משהתבגר ויצא את העיר, הוסיפו הקולות להטרידו. גם כשהתחיל לכתוב את ספרו בקיוב נדדה השיגה מעפעפיו. "בשנתי

• אנאטולי קונצוב: באבייאר; רומן־תעודה; תרגום: שלמה אבן־שושן; רישומים: מ. ברודסקי; הקיבוץ המאוחד, 1968; 260 עמ'.